

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 23.11.2021
Published /Yayınlanma 31.12.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Öner Gündüz, B. (2021). Psikanalitik edebiyat kuramı yoluyla bir inceleme örneği: 'İntibah' ve 'Anahtar' romanlarının karşılaştırmalı çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(78), 3293-3298.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2878>

Başak ÖNER GÜNDÜZ

<https://orcid.org/0000-0003-3053-0566>

T.C. MEB & Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü
Eskişehir/ TÜRKİYE

PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI YOLUYLA BİR İNCELEME ÖRNEĞİ: 'İNTİBAH' VE 'ANAHTAR' ROMANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMASI

A STUDY OF AN EXAMINATION THROUGH THE PSYCHOANALYTIC LITERATURE THEORY: A COMPARATIVE STUDY OF 'INTIBAH' AND 'KEY'

ÖZET

Türk edebiyat tarihinin önemli ismi Namık Kemal'in 'İntibah' adlı eseri ve Japon edebiyatının ilk akla gelen isimlerinden Cuniçiro Tanizaki'nin 'Anahtar' adlı eseri psikanalitik bir yöntemle incelenmiş ve karşılaştırmalı bir çalışma yapılmıştır. Psikanalitik verilerden yola çıkarak, okura hem farklı edebiyatları bir arada okuma örneği verilerek istenmiş hem de farklı kültürlerden de olsa, bireylerin birtakım yenilgilerinin ortak olduğu gösterilerek evrensel bir algı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İd, İntibah, Tanizaki, Psikanalitik Edebiyat Kuramı.

ABSTRACT

An important name of Turkish literary history Namık Kemal's work called 'Intibah' and Cuniçiro Tanizaki's 'Key', one of the first names of Japanese literature, were examined by psychoanalytic method, and a comparative study was carried out. From psychoanalytic theories, it was aimed to give an example of reading together of different kinds of literature, and it was aimed to present a universal perception by showing that some of the individuals of different cultures are common.

Keywords: Id, Intibah, Tanizaki, Psychoanalytic Literary Theory.

1. GİRİŞ

Konusu sosyal bilimlerin, fen bilimlerinin, tıp bilimlerinin hatta uzay bilimlerinin olması fark etmeksizin tüm bilimlerin bir nesnesi vardır: insan. Bilimlerin bu nesneye dokunuşu bazen en net haliyle olurken, -sağlık bilimlerinde olduğu gibi; bazen de nesnenin ruhani hayatına dokunuşuyla gerçekleşen, anlaşılması kolayca mümkün olmayan, fakat mümkün merteye dikey bir eylemle varlık bulur. Dikey bir eylemin ne olduğu, Nihan Kaya'nın Yazma Cesareti adlı kitabında şöyle karşılık bulur: "Sanat, edebiyat, din, felsefe gibi vasıtalarla irtibata geçtiğimiz dikey hayat, pratik olmaktan uzaktır ve yatay hayatın pratik hedefleriyle çatışır. [...] Edebiyat eserinin metni onun yatay gerçekliğidir. Alt-metin ise eserin dikey boyutuna karşılık gelir. Bir eser alt-metni oranında güçlüdür" (Kaya, 2015: 16-17).

İnceleme alanı itibariyle sosyal bilimler başlığı altında sınıflandırdığımız edebiyat bilimi, ezberlene geldiği üzere estetik haz vermesinin yanı sıra, insanın dikey yolculuğundaki anlamlandırma sürecine de katkı sunar. Bu anlamlandırma sürecinin interaktif bir boyutta olduğunu ve yaşamın düzenlenişine sunduğu yararı, Peter Handke'nin şu sözleri ile idrak edebiliriz: "[...] amaç: gerek ben gerek başkaları

Issue/Sayı: 78

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

daha duyarlı, ince farkların hakkını vererek var olabilmeliyiz, ben başkalarını daha iyi anlayabilmeli, onlarla olan hayatımı daha iyi düzenleyebilmeliyim” (Mungan, 2016: 98).

Mikro anlamda insanın kendisini anlamlandırmasıyla yetinmeyip makro bir anlamlandırmaya ihtiyaç duyan edebiyat bilimi, bilimler arası çalışmaların önem kazanması ile kendisini yeniden konumlandırmış ve kendi içindeki önüne geçilmez çeşitliliği ile zenginleşmiştir. Sadece bir milletin ya da bir dilin edebiyatı ile değil, bilakis farklı milletlerin, farklı dillerin ve hatta farklı zamanların edebiyat eserleri ile çalışma yapan Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Goethe'nin 'Weltliteratur' kavramıyla ima ettiği dünya çapında oluş niyeti ile edebiyata yeni olanaklar sunar. Bunu yaparken “[...] bir yazarın kimden neyi alımladığını, neyi yeniden ürettiğini saptayarak, yazarda yabancı ve özgün olanı değil, öncelikle, bir yazarın bir yabancı yapıyla birlikte neleri yeniden keşfettiğini, yarattığını, bireşimler oluşturduğunu, yazının etkileşim dizgesini, metinlerin diyalektik gelişmesini izlemeye çalışır” (Sakallı, 2006: 173). Karşılaştırmalı Edebiyat kuramcısı Susan Bassnet, karşılaştırma yapan araştırmacıya “uluslararası büyükelçi misyonu” (Aydın, 1999: 21'den akt. Nalcıoğlu, 2003: 123) yüklemiştir. Karşılaştırmalı Edebiyatın var oluş nedenini kısaca özetlemek gerekirse, Barthes'in yazma sebeplerini sıraladığı bir yazıda belirttiği bir ifadeyi kullanmak yerinde olacaktır: “Başka bir hissetme biçimine, başka bir düşünme biçimine” (Mungan, 2016: 58) olanak sağladığı için karşılaştırmalı çalışmaların edebiyata katkısı büyüktür. Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi araştırmacıları çalışmalarını Marksist, Amerikan ya da Fransız ekollere göre yaparlar. “Fransız ekolünün yöntem olarak sosyoloji ve buna bağlı olarak da kültür temelli bir çalışma tarzına sahip olmasından dolayı [...]” (Cuma, 2009: 91) bu çalışmada Fransız ekolü benimsenecektir.

Edebi eserleri anlama, kavrama, eleştirme yöntemleri, her araştırmacının bakış açısının farklılığıyla çeşitlilik gösterir. Kimisi eser odaklı bakış doğrultusunda ilerlerken, kimisi okur odaklı bir bakışı benimsemiştir. Bir kısım eleştirmen ve kuramcı da eseri anlama işinde sanatçının kendisini odak kabul etmiştir. Psikanalitik yöntem, ilkin sanatçı merkezli yöntemler arasında sayılmıştır.

“İlk kuşak psikanalitik eleştirmenler edebi metinleri psikanalitik iç görülerini doğrulamak için kullanırken, daha sonra metnin gösterdiklerinden yola çıkarak sanatçının ruhsal dünyasının yeniden kurulması yoluna gidilmiştir. Günümüzde ise bu alandaki teorik ve pratik gelişmelerin inceleme alanı çok genişlemiş, ağırlık noktası sanatçı ile metin ve metnin çeşitli bağlamdaki durumu ile okuyucu arasındaki ilişkilerin incelenmesine kaymıştır.” (Cebeci, 2009: 12).

Freud'un öncülüğünü ettiği psikanalitik çalışmalarıyla, sanatçının eserlerinde baskılanmış olarak ortaya koyduğu şeyin esasında sanatçının kendisi olduğu görüşü, bir dönem yaygın bir inançtı. Ardından psikanalitik yöntemin olanağının bununla sınırla kalmadığı görülmüştür ve bu yöntem ile sanatçının eser kahramanlarının da incelenip kapsamlı bir anlamaya hizmet edeceği anlaşılmıştır. Freud'u bir doktor olarak kabul edersek, “Eserdeki karakterleri bu açıdan inceleyince bunların davranışlarını, kişiliklerini daha iyi kavrayabiliriz” (Moran, 2014: 156). Fakat Freud'u bir doktor olarak görmenin haricinde, bir yazar olarak da gördüğünü ifade eden Phillips, edebiyat ve psikanalizin birbirine yardımcı olan iki alan olduğunu ve her ikisinin yeni bir düşünme biçimine katkı sağladığını anlatır: “Yaratıcı bir yelpazenin ucunda nasıl yapmalı kitabı vardır; diğer ucundaysa gerçekten sevdiğimiz, büyük adı verilen edebiyat vardır: unutamadığımız kitaplar ya da okuyup öğrenmeye mecbur edildığımız kitaplar. Psikanaliz bu ikisinin tam ortasında, pratikliğe geri döndürülmüş edebiyat olarak [...] yer alır” (Phillips, 2007: 246). Phillips'in psikanalize yüklediği ‘pratikliğe geri döndürülmüş edebiyat’ sorumluluğu, yeni okuma ve anlama biçimlerinin kapılarını aralayacaktır.

Bu çalışmada psikanalitik yöntemle inceleme yapılip karşılaştırılacak eserler, Namık Kemal'in 1876'da yayımlanan 'İntibah' ile Cuniçiro Tanizaki'nin 1956'da yayımlanan 'Anahtar' adlı romanlarıdır. 'İntibah', varlıklı ve iyi eğitim görmüş bir ailenin çocuğunun âşık olduğu kadın dolayısıyla yaşadığı felaketler zincirini konu edinir. 'Anahtar' ise birbiriyle iletişimini günlükler vasıtasıyla kuran bir çiftin, arzularının esiri olduğu olaylara sonlarını göremeyecek kadar kapılmasını anlatır.

2. İD'İN YENİK KAHRAMANI ALİ BEY: 'İNTİBAH'

İyi eğitim görmek, varlıklı bir aileye mensup olmanın kaygısızca bir yaşam olanağı sunması, yaptığı işi iyi icra etmenin güzel bir geleceği garanti etmesi gibi birçok olumlu nedeni vardır başkarakter Ali Bey'in güzel bir yaşam sürmesi için. Doğumundan itibaren özenle dikkat edilmiş terbiyesi ve eğitiminden sonra, Ali Bey'in günün birinde ciddi yanlışlar yapmayacağı, herkesçe üzerinde emin olunan bir konudur. Fakat yanlıdır ki, insan otomatik doğrular ya da otomatik yanlışlar yapan, mütemadiyen iyi ya da mütemadiyen kötü tarafta yer alan biri değildir. Kişinin çoğunlukla seyrettiği taraftan karşı tarafta

geçmesi, ya belirgin bir olay ile vuku bulur ya da neredeyse önemsiz atfedilecek bir durum veya bir imge, kişinin bilinçaltının ortaya çıkmasına sebebiyet verir.

Ali Bey, güçlü mizacı, tahsil durumu ve iyi aile görgüsüne rağmen, çok sevdiği babasının ölümü üzerine kendisini felaketlere sürükleyecek birtakım olaylar zincirinin kurbanı olur. Yazar tüm bu olumlu özelliklerin Ali Bey için bir ‘rağmen’ durumu yaratmasını, eserin daha en başında başkarakterin hareketlerinde idinin baskınlığını okura sezdirerek verir:

“Her neyi merak ederse etsin, dünyadan kopar, etrafında olan biteni fark edemeyecek hale gelene kadar onunla meşgul olurdu. Bir şeyi istediği zaman, eğer en ufak bir engelle karşılaşır, istediği ne kadar ufak olursa olsun, en büyük fedakârlıkları yapmaktan çekinmezdi. Hatta bu küçük isteği gerçekleştirmeyi başaramazsa günlerce hastalanır, gecelerce ağlardı.” (Kemal, 2017: 13).

Tanzimat devrinin ilk romanlarından sayılan bu eserde kahramanların birbiri ile olan zıt özellikleri, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nin İntibah maddesinde şöyle işlenmiştir: “Ali Bey iradesiz, fevri bir tiptir. Dilaşub adeta bir iyilik perisi kadar saf ve masumdur. Mehpeyker ise kötülüğün mücessem bir heykeli olmakla beraber eserin en canlı çizilen tipidir” (Kerman, 1981: 398’den akt. Çitçi, 2006: 67). Her ne kadar böyle bir tanımlama yapılmış olsa da karakterlerin her kararında ve eyleminde kesin doğru ya da kesin yanlış bir çizgide olduklarını söylemek eksik bir okuma olur. Çünkü kötü karakterli olarak tanımlanan Mehpeyker’in eserin ilk bölümlerindeki hareketlerinde – kötü geçmişine rağmen- idinin değil, bilakis egosunun baskın geldiğini ve daha ölçülü davrandığını okumaktayız: Mehpeyker, Ali Bey’e âşık olmadan önce görüştüğü zengin müşterilerinden olan ve yaşadığı konağın birçok masrafını karşılayan Abdullah Bey’in görüşme tekliflerini reddetmiş, fakat bunun için düşman olmanın gereksizliğini ifadesine sıkıştırıp kendisini güvence altına almaya çalışmıştır: “Başındaki sevda geçinceye kadar kendisi ile görüşmeyeceğinden, kendisine gönderdiği parayı kesmesine razı olduğunu ve fakat geçici olarak ara verilecek ilişkilerinin düşmanlığa dönmesini istemediğini söyledi” (Kemal, 2017: 77). Yine aynı şekilde ‘iyilik perisi’ diye bahsedilen Dilaşub’un her eyleminin yapısal kişilik kuramının tek bir unsuruyla devam etmediğini görmekteyiz: Bazen aşkın aleviyle yanıp tutuşan idi baskın Dilaşub iken, bazen de evden kovulurcasına çıkarılmasına rağmen bir cariye boyun eğişiyle süperegosu baskın bir halde davranır. Ali Bey’in kişiliği ise adeta zaman ve uzam kavramına göre ikiye bölünmüş durumdadır. Gündüz vakitlerinde ve iş yerinde, ölçülü davranışlarıyla örnek teşkil edecek bir tutum sergilerken; gece vakitlerinde, hafta sonları ve evinin haricindeki köşklere sergilediği farklı bir kişiliği vardır. İlkinde eylemlerinin ve tutkularını ölçüp tartıp davranışlarını yönlendiren bir Ali Bey görürüz; ikincisinde ise arzularını yerine getirmek için eylemlerinin neticesini düşünmek eğiliminde olmayan idi baskın bir Ali Bey ile karşılaşırız. Hatta zaman zaman kendi hazzını ya da mantıkla karar verebileceği durumları bir kenara iten süperegosu baskın bir Ali Bey’i de görürüz: Örneğin: Evlenmeyi düşünmediği halde annesini kırmamak için onun ısrarlarına “Siz bilirsiniz” (Kemal, 2017: 85) cevabını verir.

Freud, bir davranışın bilinçdışı alandan bilinç alanına gelmesini, bekleme odası benzetmesi ile açıklar: “Bilinçdışı sistemi, içinde çeşitli düşünce uyarıları bulunan ve bunların tıpkı insan kalabalığı gibi birbiri üzerine yığılmış oldukları bir bekleme odasına benzetebiliriz. Buna açılan, daha küçük bir odada, bir çeşit kabul odasında bilinç bulunmaktadır. Her iki odanın arasındaki eşikte ise kapıcı gibi bir görevli bulunup, bekleme odasındaki düşünce uyarılarını incelemekte, onları denetlemekte ve uygun görmediklerinin kabul odasına girmesine izin vermemektedir” (Freud, 1984: 85’den Akt. Günay, 2013: 165). Freud’un bahsettiği bu bekleme odasına giriş çıkışlar, her zaman itinalı bir seçimle olmasa gerek, bazen bir boş vermişlik anında da gerçekleşebilir. Nitekim ölçülü davranışları ve çalışkanlığı ile herkesin beğenisini kazanmış Ali Bey, babasının ölümünün ardından kendisini kırlara atmış ve uygun olmayan kişilerle arkadaşlık etmeye başlamıştır. Bir Çamlıca gezisi sırasında kendisinin bile anlam veremeyerek, sadece o anda bulunduğu ortama uygun davranmak için bir boş vermişlik hissi ile hareket etmesi, birtakım olayları başlatmış ve davranışlarında idinin zaferiyle başlayıp onu büyük pişmanlıklara sürükleyecek olayların ateşleyici hamlesini yapmıştır: “Eğlence gibi önemsiz şeylerde bile, insanın hoşuna gitmeyen bir durumu beğeniyormuş gibi görünerek ikiyüzlülük yapması insanlık görevlerinden sayılıyor. [...] O da arkadaşlarıyla birlikte öteye beriye gezinip dururken, yine arkadaşlarından öğrendiği şekilde ve içindakilere hiç dikkat bile etmeden, geçen bir arabaya işaret verdi” (Kemal, 2017: 17). Bilinçten uzaklıklarına göre sırasıyla bilinçöncesi ve bilinçdışı kavramlarından bahseden Freud, “Bö’nün (Bilinçöncesinin), Bi’ye (Bilince) Bd’nın (Bilinçdışının) olduğundan daha yakın” (Freud, 2016: 76) kabul eder. Bu doğrultuda, Ali Bey’in bir anlık boş vermişlik hissi ile yaptığı o hareket, artık

birtakım şeylerin bilinçöncesi alana gelerek Ali Bey tarafından gerçekleştirilme oranını yükselttiği aşikârdır.

Ali Bey'in bir gezi sırasında arkadaş ortamının sözde gerekliliklerine uyarak yanından geçen bir arabaya selam vermesi, bilinç düzeyine önüne geçilmez birtakım istekleri çıkarmıştır. Bu tehlikeli uyanış, Ali Bey için sonun başlangıcı olmuştur. Arzularına kavuşmak için bütün gerçekliklere kulak tıkayarak, ıstırap dolu bir yolu seçmiştir, sonunda pişmanlık içerisinde kıvranıp yapayalnız kalacağını bilmediği bir yolu. Davranışlarında İd'ine sadık karakter, en sonunda annesiz, Mehpeyker'siz ve Dilaşub'suz kalmıştır.

3. İD'İNİN ESİRİ BİR KOCA: 'ANAHTAR'

Gelenekçi yapısını koruyan bir Doğu toplumu olarak bilinen Japonya'da, medeni kanunların yapılandırılmaya başlamasıyla ilgili süreç Meiji dönemine rastlar. Modernleşme öncesinde “Evlilikler genelde aile tavsiyesiyle veya görücü usulüyle yapılır, âşık olup evlenmek kabul edilemezdi” (İkuko, 2009: 115). Ancak uygarlık anlayışının toplumsal yasalara da yansıdığı ve bu arada bir dünya savaşının atlatıldığı yıllardan sonra bile, yazılı belgelerdeki bu resmi maddelerin, henüz toplumun tamamen içselleştiremediği ve dolayısıyla toplumun uygarlaşma şeklinde bir eğretiliğin olduğu, Tanizaki'nin 1956 yılında yayımlanan 'Anahtar' eserinde şöyle okunur: “Geleneklere sıkı sıkıya bağlı Kyoto'nun köklü ailelerinden birinde; feodal bir ortamda yetişen ben, annem ve babamın emrine uyarak hiçbir şey bilmeden bu eve gelin geldim ve evliliğin böyle olduğunu sandım” (Tanizaki, 2011: 127-128). Eski gelenek zincirinden kopamayan bir kadın ve karısının bu zincirden kopamayışından rahatsız bir kocanın, günlükleri aracılığıyla evliliklerine şahit olduğumuz eserde, karakterlerin – bilhassa koca karakterinin, bir müddet bastırmaya çalıştığı, fakat ardından hazza kavuşmak için gerçeklik ölçütlerini göz ardı ettiği yolculuğuna tanık oluyoruz.

Modernleşme ile Japonların “manevi kültürlerini olduğu gibi tuttukları” (Topses, 2011: 82) görüşünün ve ahlak düzeninde yozlaşmanın olmadığı bir aksi doğrultuda okunabilecek 'Anahtar' romanında, karısını seven bir koca ve “Eski namus kavramı iliğime kemiğime işlemiştir ve yaradılış itibariyle buna asla karşı gelemem” (Tanizaki, 2011: 20) sözlerinin sahibi bir kadın, günlükler aracılığıyla iletişim kurmaya çalışır. Fakat bu iletişim, gelenekçi bir yapının etkisiyle sağlıklı bir iletişim değildir. Koca karakteri ilerleyen yaşından ötürü, karısı İkuko ile cinselliği dilediği gibi yaşayamaz ve bunun için “afrodizyak etki” (Tanizaki, 2011: 22) diye adlandırdığı başka birini ilişkilerine dâhil eder. Bu kişi, kızları Toşiko için damat adayı diye düşündükleri, evlerinin sık ziyaretçisi Kimura'dır. Başkarakter koca, “İdin devreye girmesiyle arzularını ahlaki değerleri sorgulamadan yalnızca kendi ihtiyaçlarını düşünerek davranır” (Yavuz, 2017: 641). İdinin egemenliğindeki koca karakteri, şimdiye kadarki hayatında ekseriyetle süperegosu ile hareket etmiş karısını, bir şekilde bu yeni üçlü ilişkiyi yaşamaya ikna eder. Bu sapkın ilişkinin ayırdına varan Toşiko ise olaylara daha ölçülü bakmaya çalışarak bir nevi denge unsur görevini görür. Toşiko'nun bu durumu, yapısal kişilik kuramı öğelerinden ego ile hareket ettiğini gösterir. Ego (ben), “[...] dünya ile id arasında arabuluculuk yapmak, idi dünyaya uygun hale getirmek [...] ister” (Freud, 2016: 113). Arzularının esiri iki yetişkinin bir kızı olarak Toşiko, her ne kadar denge unsur olmaya çalışsa da olayların gidişatını olumlu yönde etkileyecek başarıyı gösteremez. Freud egonun, idin inadını kıramaması durumunu makalesinde şöyle açıklar: Ego (ben), “İdin yalnız yardımcı değil, aynı zamanda boynu bükük kölesidir, efendisinin sevgisi için çabalar durur. [...] İd ile gerçeklik arasındaki konumuyla sık sık dalkavukluk, oportünistlik ve yalancılık yapar; gerçeği görmesine karşın kamuoyuna yaranmak zorunda kalan bir politikacı gibidir” (Freud, 2016: 114).

Eser boyunca, isteklerine kanalize olmuş, arzusu haricindeki hiçbir gerçeği görüp bu doğrultuda bir değerlendirme yapamayan koca karakterine şahit oluruz. Karakter, arzusu dışında hiçbir gerçeği görmez. Hatta ilerlemiş yaşına ve doktorunun uyarılarına rağmen, odağındaki tek bir şey için hareket ederek, sağlığını tehlikeye atacak ilaçlar alır. Akılcı bir görmeden uzak, idinin isteklerini yerine getirmekle meşgul koca karakteri, karısı İkuko'nun davranış yönüne de etki ederek, onu inandığı değerlerin dışına çıkarmaya zorlar. Bu durum öyle bir hal alır ki, artık İkuko da akılcı ve iyi-kötü değerlendirmesi yapamaz. Köklü bir ailenin kızı olup geleneklerine bağlı ve kocasını seven bir kadın iken, kocasının ölümünü hızlandıran bir plan yapar ve en sonunda şöyle itiraf eder: “Tüm bunları, kocamı bir gün olsun daha erken ölümün kucağına atabilmek için yazdım” (Tanizaki, 2011: 137). Ancak bu itirafını, tamamen idi ile hareket eden kocası tarafından uğradığı kötü muamele ile gerekçelendirdiği bölüm takip eder: “Ölen kocam gibi kasıntı, sapık, kötü ruhlu ve insanı keyfince kurcalayıp duran biri karşısında, insan ne kadar masum olursa olsun sonunda zıvanadan çıkıyor belki de” (Tanizaki, 2011: 138). Arzusuna odaklı, her sese kapalı, idinin boyunduruğundaki karakter, sadece kendi eylem alanını

harap etmemiştir; aynı zamanda bilinçsiz bir davranış serbestliğiyle kendisine gelecek okları bile göremeyecek kadar sözde mutluluk körü olmuştur.

4. İD'İN ESARETİNDEKİ KARAKTERLER VE İKİ ESER: 'İNTİBAH' VE 'ANAHTAR'

Günümüzden yarım yüzyıl ve bir yüz yıl önce yayımlanan 'Anahtar' ve 'İntibah' romanları, Japon ve Türk modernleşme süreçlerinin tanık olduğu yıllara rastlar. Ekonomi, siyaset, hukuk, teknoloji alanındaki gelişmeleri toplum yaşantısına yansıtmaya çalışarak tam bir uygarlığı hedefleyen ülkelerde, kimi durumlarda sınıfta kaldıklarını, Batının çarpık düzenini aldıklarını ve kendi öz değerlerinden uzaklaştıklarını anlatan bir nevi öz eleştiri niteliğinde eserler yayımlanmıştır. Bu eserler hem Türk hem de "Japon modernleşmesinin kültürel kırılmalar karşısında ne denli güçsüz kalabildiğine" (Aksakal, 2012: 104) birer gösterge niteliğindedir. Bastırılmış duyguları ile gelenek-görenek hapsi altındaki tutkularının esiri olmaları, onları bir müddet sonra olayların sağlıklı okumasını gerçekleştiremeyen, arzuları peşinde sürüklenen ve sonunda pişmanlık yaşayan bireyler haline getirmiştir.

İyi eğitim görmüş ve geleneksel aile bağları olan 'İntibah' romanındaki Ali Bey karakteri ile 'Anahtar' romanındaki koca karakteri, yaşamlarını tehlikeli bir uzama çekecek birtakım olaylar silsilesinin baş özneleri olurlar. Bu iki karakterin ılımlı, kabul görür, dengeli taraftan; bencil, sadece kendi isteklerine odaklı, kararlarında gerçeklik doğrultusunda ölçüm yapamayan bir tarafa geçmeleri, Freud'un yapısal kişilik kuramı öğelerinden id ile açıklanabilir. Haz ilkesi olarak bilinen id, kişinin sadece arzusuna odaklı bir şekilde, mantıklı karar verememesine sebep olan bencil ve olayları görme engelli bir unsurdur. Bir taraftan 'Anahtar' romanında koca karakterinin ileri yaşına rağmen cinselliğini uç noktalarda yaşamak istemesi ve bunun için ahlaki değerleri çiğnemesi; diğer yandan 'İntibah' romanında örnek bir birey olan Ali Bey'in değmez bir sevda uğruna, her şeye kulak tıkayarak, sadece arzusu yönünde hareket edip felaketler zincirine sebep olması, her iki karakterin idlerinin boyunduruğunda oluşunun göstergesidir. Ali Bey'i gerçeklere kulak tıkayacak düzleme getiren, yazarın "[...] yılan bir adama nasıl sarılırsa bu da öyle sarılmak isterdi [...]" (Kemal, 2017: 27) şeklinde tanımladığı bir kadına duyduğu aşktır. 'Anahtar' romanındaki koca karakterinin idine mahkûm olup ölümünü hazırlayan ise "eski değerlerden" (Tanizaki, 2011: 9) kopmayan şekilde tanımlanan karısı ile ilişkisini ahlaki sorgulamaya ihtiyaç duyacak boyutta yaşamak istemesi olmuştur.

Freud'un 'bekleme odası'na benzettiği bilinç, bilinçöncesi ve bilinçdışı düzlemlerde bulunanlara karşı kişinin farkındalık perdesini açması, davranışlarının o yönde bir akıntıya tutulmasına sebep olur. 'İntibah' romanında Ali Bey'in Çamlıca gezisine çıkıp kaleminden olmayan kişilerle arkadaşlık kurması, 'Anahtar' romanında koca karakterinin günlükleri ile karısına uygunsuz mesajlar gönderip tehlikeli sularda yüzmeye başlaması, birtakım istenmeyen davranışların bilinç düzeyine çıkarak baş göstermesine sebep olur. Ancak bu tehlikeli akıntı, sadece öznelere (Ali Bey'i ve koca karakterini) sürükleyemez. Nesnelere de bu gidişattan nasibini alır. Davranışlarında ekseriyetle idinin baskınlığını gördüğümüz öznelere haricinde, ara ara idinin mahkûmiyetine giren, akıntının nesnelere diye tanımladığımız karakterleri de görürüz. Akıntıyı başlatmayan fakat bir şekilde o felakete sürüklenen bu nesnelere, 'İntibah' romanındaki Dilaşub ile 'Anahtar' romanındaki İkuko karakteridir. Dilaşub, ilkin gördüğü kötü muamele ve sonrasında yaklaşan hayati tehlikeye rağmen, gönlünü kaptırdığı yoldan vazgeçmemiş ve egosunu devre dışı bırakarak, sadece idini duymayı tercih etmiştir. Aynı şekilde 'Anahtar' romanında kendisini "geleneklere bağlı feodal bir kadın" (Tanizaki, 2011: 138) olarak tanımlayan İkuko karakteri, bir süre sonra kocasının uslanmaz arzularından kurtulup onun "ölümünü tasarlayacak gizli bir yan [...]" (Tanizaki, 2011: 138) beslemiştir içinde. Başkarakterler haricinde, bu iki karakterin de iyi ve kötü kararların ayırımına varamaması ve daha mantıklı çözümler üretmemesi, idlerinin baskınlığından kurtulamamaları ile açıklanabilir.

Her iki eserin sonunda yer alan şu cümleler, karakterlerin yaşamının, birbirinin zıddı öğelerle sarmalandığının ve ne yazık ki birbirine zıt bu öğelerin, birbiri ile iyi bir iletişim kuramadığının göstergesidir:

"Sanki kader ressamı, daima birbirine musallat olagelen ve biri ötekinin pençesinden kurtulamayan vefa, hıyanet ve intikam karakterlerini dikkat çekici bir tabloda bir araya getirmişti. Vefayı, her türlü hüznü, her türlü talihsizliğiyle Dilaşub'da; hıyaneti, her türlü iğrençliği, her türlü tehlikeli sonuyla Mehpeyker'de; intikamı, her türlü şiddeti, her türlü dehşetiyle Ali Bey'de somutlaştırmıştı" (Kemal, 2017: 128).

"[...] ikimizin birbirimizi nasıl sevdiğimizi, nasıl kirlettiğimizi, kandırdığımızı, düşürdüğümüzü ve bir tarafın diğer tarafı nasıl çökerttiğini açığa çıkarmak mümkün olur" (Tanizaki, 2011: 125-126).

Zıtlıkları ile iletişim kuramayan, sadece arzularının taleplerini duyan, ancak diğer gerçekliklere kayıtsız kalan karakterlerin sonu, hüsrandan başka bir şey değildir. 'İntibah' romanındaki Ali Bey'i bekleyen, sevdiklerinin ölümüne bizatihi yol açtığı bir sonudur; 'Anahtar' eserindeki koca karakterini bekleyen ise arzusu haricinde hiçbir şeyi duymaz bir şekilde ilerlediği yolda kendi ölümüdür.

5. SONUÇ

Psikanaliz bilgisi ile edebi bir eseri anlama çabası, olayların yol açtığı sonuçları, sebepleri ile aşama aşama nasıl eklemlendiğinin görülmesi açısından büyük önem arz eder. Bu anlamda bilimlere tek başına bırakma tutumu değil; bilakis onları birlikte ele alma, harmanlayabilme anlamlı bir girişimdir. Psikanalitik bir yöntemle inceleme yapılan bu iki edebi eserin, farklı toplumlara ve zamanlara ait olmasına rağmen, olaylarının eklemlenişi bazında birtakım benzerliklere sahip olduğu görülmüştür. Kısaca haz ilkesi olarak bilinen, yapısal kişilik öğelerinden idiyle hareket eden karakterlerin, onları bekleyen hazin sonu görme kabiliyetlerinin ne kadar yetersiz olduğu anlaşılmıştır. İncelenen her iki eser, psikanaliz bir yardımla, okuyucuya önemli olanın istekler karşısında süratle karar almanın değil, onları ölçüp tartarak, gerçek verilerden bir kılavuz oluşturarak ya da onları gerçekliğin kabul edeceği bir ölçüde yaşamının gerekliliği bilgisini verir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2012). Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme: Gerçekten 'Japon Mucizesi' vs. 'Türk Usulü' mü? *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 83-108.
- Ahmet U. (2003). Halit Ziya Uşaklıgil'in Ferhunde Kalfa ve Ilse Tielsch'in Bir Öykünün Sonu Adlı Öykülerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 121-127.
- Cebeci, O. (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. 2. Baskı. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi – Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2009, 81-94.
- Günay, V.D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Freud, S. (2016). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. Çeviren: Ali Babaoğlu. İstanbul: Metis Yayınları.
- İkuko, M. (2009). *Değişim Kültürü ve Aile: Türk ve Japon Aile Yapıları Üzerinde Bir Karşılaştırma*. Basılmamış Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı, Ankara Üniversitesi.
- Kaya, N. (2015). *Yazma Cesareti*. 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kemal, N. (2017). *İntibah*. Ankara: Fark Yayınları.
- Çitçi, S. (2006). İntibah Romanında Ele Alınan İki Kadın Tipi, *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, 1(1), 68-90.
- Moran, B. (2014). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mungan, M. (2016). *Yazıhane (Murathan Mungan'ın Seçtikleriyle)*. 3. Baskı. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Phillips, A. (2007). *Hep Vaat Hep Vaat – Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler*. Çeviren: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakallı, C. (2006). *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık/ Sanatlararasılık Üzerine*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tanizaki, C. (2011). *Anahtar*. Çeviren: H. Can Erkin. İstanbul: Can Yayınları.
- Topses, M. D. (2011). Japon Modernleşmesi Bağlamında İki Sosyolojik Çözümlemenin Karşılaştırılması. *Folklor/Edebiyat*, 17(68), 77-84.
- Yavuz, Y. (2017). İki Farklı Karakter Üzerinden Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Yusuf Atılgan'dan "Zebercet" ve Reşit Hanadan'dan "Hasan Ağa" Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(53), 634-649.